

Jak měřit bezmocnost: předběžné výsledky*

Marie Traxlerová

Fakulta sociálních studií Masarykovy Univerzity, Brno

Ladislav Rabušic**

Fakulta sociálních studií Masarykovy Univerzity, Brno

Abstract: *The paper deals with powerlessness as one of the possible meanings of alienation, and presents Neal's Powerlessness Scale as a means for measuring this concept. The aim of this research is to find out if it is possible to adopt the Neal's research technique, developed in the context of the American culture in the late 1950s, to empirical sociological research in the Czech Republic. This issue is important because there is at present no standard attitudinal instrument for measuring a persons' perception of their power to exert influence over socio-political events. An initial test of the reliability and internal and external validity of Neal's scale is undertaken using a non-representative sample of the Czech population. Results of this quantitative analysis suggest that a subset of nine items from the original twelve item scale is the most reliable and valid measure of a person's sense of control over the socio-political events within the Czech cultural milieu. Importantly, the process of data collection reveals several problematic features of Neal's powerlessness scale, and it is recommended that certain alterations before its further use in the Czech context.*

Data a výzkum - SDA Info 2008, Vol. 2, No. 1: 7 - 29.

(c) Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha 2008.

Úvod

Dění ve společnosti závisí podstatnou měrou na tom, do jaké míry jsou její členové ochotni se v ní nějakým způsobem angažovat. Tato ochota záleží na mnoha okolnostech, ale podle našeho soudu se odvíjí mimo jiné také od toho, zda a v jakém rozsahu jsou lidé žijící v dané společnosti přesvědčeni o tom, že mohou, nebo na-

---

* Článek vznikl v rámci řešení výzkumného záměru „Reprodukce a integrace společnosti“ (MSM002 1622408), který financuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

** Veškerou korespondenci, prosím, pošlete na e-mailovou adresu: Ladislav Rabušic, rabu@fss.muni.cz.

opak že nemohou ovlivňovat to, co se v ní děje. Česká empirická sociologie zatím nedisponuje žádným standardně užívaným nástrojem, který by zachycoval subjektivní pocit¹ možnosti vlivu jedince na společensko-politické události. Cílem našeho pilotního výzkumu bylo otestovat, zda by bylo možné převzít jeden z takovýchto instrumentů od našich amerických kolegů, kteří se jejich vývojem zabývají již půl století.

V předloženém příspěvku nejdříve pojednáme o konceptu bezmocnosti, jež do sociologie zavedl americký sociolog Melvin Seeman, a představíme Nealovu škálu bezmocnosti (*Neal's Powerlessness Scale*) jako prostředek k měření této charakteristiky. Dále popíšeme metodu výzkumu a poté přistoupíme k analýze reliability a interní a externí validity Nealova nástroje. V diskusi pak porovnáme výsledky naší kvantitativní analýzy se zkušenostmi získanými s Nealovou škálou bezmocnosti při sběru dat a pokusíme se vyvodit příslušné závěry a doporučení pro jeho další testování v českém prostředí.

Koncept bezmocnosti

Koncept bezmocnosti (*powerlessness*) se v sociologii zrodil v rámci úvah o významu pojmu odcizení neboli alienace (*alienation*). Významný představitel konzervativního proudu americké sociologie 20. století Robert A. Nisbet přišel v padesátých letech minulého století, v době, kdy sociologie zažívala tzv. „znovuobjevení odcizení“ (*rediscovery of alienation* [Bell 1959]), s myšlenkou pojímat odcizení spíše jako perspektivu pro studium lidských vztahů než jako koncept – jako určitý způsob vnímání světa, v němž se člověk chápe jako vykořeněná, anomická, neukotvená, dezorientovaná bytost, je-li odstřižen od pout komunity a morálního smyslu a podroben vztahům, které nemá pod kontrolou [Nisbet 1953, (1966) 2002]. Na tuto ideu navázal svou multidimenzionální konceptualizaci odcizení americký sociolog Melvin Seeman [1959, 1972], jíž se snažil řešit problém rozličenosti významů, v nichž je pojem odcizení užíván, a ve které se pokusil propojit zájem tradiční sociologie o toto téma se současným sociologickým a sociálněpsychologickým myšlením a bádáním. Chápeme-li totiž odcizení jako perspektivu, může nabývat bohatého spektra významů, a to jak vzhledem k jeho formě, tak vzhledem k různým sociálním úrovním, na nichž může být studováno [Neal, Rettig 1963: 599].

Seeman vyšel z teoretické analýzy historického užívání konceptu odcizení a rozlišil nejprve v původní verzi své koncepce z roku 1959 pět základních významů, které byly tomuto pojmu připisovány. V roce 1972 k nim potom přidává ještě šestý význam. Odcizení lze tedy podle něj pojímat jako bezmocnost (*powerlessness*), bezsmyslnost (*meaninglessness*), beznormovost (*normlessness*), kulturní odcizení

---

1 Respektujeme úzus českého jazyka a užíváme spojení „pocit možnosti vlivu“, „pocit kontroly“, „pocit bezmocnosti“ a další podobná. Slovo „pocit“ zde ovšem není přesným termínem pro charakteristiku, kterou se jím snažíme vyjádřit. V češtině jej používáme ve dvou základních významech: (1) když mluvíme o smyslovém nebo citovém zážitku, stavu a (2) když mluvíme o vnímání ve smyslu uvědomování si něčeho (angličtina má pro tyto dvě charakteristiky dva výrazy: *feeling* a *sense*). V uvedených příkladech se však jedná spíše o postojové charakteristiky, jež mohou být latentní, neuvědomované a obsahují aspekty kognitivní, emocionální i konativní.

(*cultural estrangement*)², sociální izolaci (*social isolation*)³ a sebeodcizení (*self-estrangement*). Poté, co rozlišil tyto jednotlivé aspekty pojmu odcizení, snažil se je operacionalizovat tak, aby splňovaly požadavky empiricky zaměřené sociologické vědy [Seeman 1959, 1972].

Ačkoli zdroje odcizení spatřuje Seeman převážně v sociálních podmínkách, navrhuje pojímat tento koncept ze subjektivního pohledu jedince a zaměřovat se na to, jak on sám vnímá svůj svět. Seeman totiž zastává názor, že určité chování člověka není přímou odpovědí na danou objektivní situaci, ale na to, jak si člověk tuto situaci reprezentuje a interpretuje, jak ji vnímá a prožívá [Seeman 1959, 1983]. Ve své koncepci tedy přistupuje k fenoménu odcizení z konstruktivistické a sociálněpsychologické perspektivy.

„Bezmocnost“ definoval Seeman jako „očekávání jedince, že jeho vlastní chování nemůže určovat dosažení výsledků nebo cílů, o něž usiluje“ [Seeman 1959: 784]. Za klasické zdroje tohoto aspektu odcizení bývají považována díla Hegela a Marxe, v nichž autoři kritizují, že je dělník odloučen od efektivní kontroly nad svými ekonomickými cíli a že je využíván pro záměry jiné, než jsou jeho vlastní, a dále Webera, který rozšířil tuto představu absence kontroly za hranice průmyslové sféry a Marxův model námezdního dělníka odtrženého od výrobních prostředků považoval pouze za jeden speciální případ univerzálního trendu [Dean 1961: 754; Miller, Salkind 2002: 544; Seeman 1959: 784, 1983: 173, 2001: 385].

Seemanova konceptualizace tohoto aspektu odcizení se od marxistické tradice liší především tím, že v ní není obsažen kritický, polemický, tedy hodnotící prvek myšlenky odcizení. Podobně v něm není zahrnuta ani hodnota, kterou kontrole přisuzuje jedinec. Subjektivně vnímaná možnost ovlivňovat události je zde tedy jasně odlišena (1) od objektivní situace bezmocnosti, jak by ji mohl vidět nějaký nestranný pozorovatel, (2) od posouzení dané situace nestranným pozorovatelem vzhledem k nějakým etickým normám a (3) od subjektivního pocitu diskrepance mezi mírou kontroly, kterou jedinec očekává, a mírou kontroly, kterou by si přál mít, jenž by mohl vést k pocitu frustrace jedince [Seeman 1959: 784].

Takto vymezená bezmocnost jako očekávání jedince je velmi blízká koncepci tzv. *locus of control* Juliana Rottera⁴. Nicméně zatímco Rotterův pojem odkazuje k zobecněnému postoji jako osobnostní charakteristice, Seeman [1959, 1975, 1983] pojímá jednotlivé formy odcizení včetně bezmocnosti jako mnohem více situačně, kontextově závislé charakteristiky, které mohou být relativně stabilní, ale i pouze chvilkovou záležitostí.

---

2 Tento aspekt byl v původní verzi označen jako izolace (*isolation*) chápaná jako odloučení od hodnot (*value isolation*).

3 Tento význam Seeman do své původní verze nezařadil.

4 V době, kdy Seeman pracoval na své konceptualizaci, spolupracoval úzce s profesory psychologie z Ohijské státní university Stephardem Liverantem a Julianem Rotterem [Seeman 1959], kteří v té době vyvíjeli nástroj pro měření tzv. *locus of control* [Seeman, Evans 1962: 774]. Jedná se o koncepci zobecněného postoje, který by se dal popsat jako očekávání ohledně místa řízení, ovládání či kontroly, jako míra, do jaké má jedinec pocit, že to, co se mu děje, je určováno především jeho vlastním úsilím a dovednostmi, nebo naopak – že je to určováno nějakými vnějšími silami, jako jsou osud, náhoda či moc druhých lidí [dle Hunt 2000: 318–319].

Seeman [1959, 1975, 1983] předpokládá, že jednotlivé typy alienace, jak je konceptualizoval, může člověk zažívat v různých oblastech svého mikro- i makrosvěta a že pocit odcizení v jedné oblasti může být zcela nezávislý na pocitu odcizení v jiné oblasti, a to jak z hlediska jeho podoby (pocit bezmocnosti, bezesmyslnosti, beznormovosti atd.), tak z hlediska jeho míry.⁵ A tak ačkoli byl koncept odcizení původně zamýšlen pro postižení vztahu jedince k širšímu společenskému řádu, Seeman už v roce 1959 napsal, že jeho koncepce odcizení „může být aplikována na tak široké či úzké spektrum sociálního chování, jak se to bude zdát užitečné“ [1959: 788]. I když zpočátku omezil uplatnění svého konceptu bezmocnosti na očekávání, jež souvisejí se subjektivním pocitem vlivu jedince na sociopolitické události [*Ibid.*: 785], později od tohoto požadavku upouští a vymezuje bezmocnost jako míru po-
ciťované kontroly nad osobním či sociálním děním [Seeman 1972: 473, 2001: 385] nebo nad během událostí obecně [Seeman 1975: 93, 1983: 173].

Přestože se Seeman [1959, 1975, 1983, 2001] domnívá, že jednotlivé podoby alienace na sobě mohou být logicky nezávislé, uznává, že za určitých podmínek spolu mohou velmi dobře korelovat. Výsledky empirických výzkumů, které se snažily řešit otázku vzájemných vztahů mezi jednotlivými variantami odcizení, eventuálně otázku jejich vztahu ke konceptu odcizení jako konstraktu vyššího řádu, nejsou zcela jednoznačné. Někteří badatelé zjistili silné vzájemné vztahy, jiní mírné nebo žádné a další poukazují na jejich situační specifickou. Zdá se, že tyto nálezy jsou často v podstatné míře funkcí použitých metod, zejména pak nástrojů měření (míry podobnosti obsahu škál či indexů označovaných odlišnými jmény, míry obecnosti versus specifčnosti položek jednotlivých nástrojů, míry podobnosti až shody formátů jejich položek apod.) [blíže viz Seeman 1975]. Existují také studie, v nichž byly zjištěny interkorelace, jež jsou konzistentní s možností existence společné dimenze vyššího řádu [Kohn 1976; Neal, Rettig 1963, 1967; Roberts 1987; Simmons 1966]. Jejich výsledky podporují jak unidimenzionalitu, tak multidimen-

5 **Bezesmyslnost** vymezuje Seeman [2001: 385–386] jako „pocit nesrozumitelnosti sociálních záležitostí, událostí, jejichž dynamice člověk nerozumí a jejichž budoucí vývoj není schopen předvídat“. **Beznormovost** v základě pojímá jako subjektivní protějšek Durkheimova pojmu anomie ve smyslu zhroucení sociálních norem, zahrnující také pokles důvěry v sociálních vztazích, a definuje ji jako „očekávání či percepce, že sociálně neschvalované prostředky jsou nezbytné pro dosažení cílů jedince“. Pojem **sociální izolace** vyjadřuje v Seemanově koncepci subjektivní pocit (sense) exkluze nebo sociálního nepřijetí, projevující se v pocitech (feelings) osamělosti, od-mítnutí či zavržení oproti pocitu sounáležitosti. Koncept **kulturního odcizení** odkazuje k jinému druhu odloučení – k „subjektivnímu pocitu vzdálenosti či oddálení se hodnotám dominantním ve společnosti“. Od beznormovosti se kulturní odcizení liší především tím, že zde nejsou v otázce sankce, že se vztahuje více k pocitu odlišnosti než k deviaci [Seeman 1991: 352]. Konečně **sebeodcizení** lze podle Seemana [1983: 179, 1991: 339–340, 2001: 386] pojímat třemi různými způsoby. On sám jej nejčastěji užíval ve smyslu tzv. odděleného já (detached self), které vyjadřuje rozlukou mezi činností a emocemi, a vztahuje se tedy k zapojování do aktivit, jež samy o sobě nejsou vnitřně uspokojující. Nicméně nutno dodat, že Seeman [1959, 1975, 1983] chápe jednotlivé aspekty spíše jako dimenze odcizení, kde opačné póly reprezentují „základní způsoby, jimiž je člověk ve společnosti zakotven“ [Seeman 1983: 182], a v poslední době se v literatuře častěji setkáváme právě s „pozitivními“ protějšky konceptů odcizení, bezmocnosti, bezesmyslnosti, beznormovosti, sociální izolace, kulturního odcizení a sebeodcizení [Arthur G. Neal, osobní komunikace; Seeman 1983, 1991].

zionalitu konceptu odcizení: naznačují existenci určité abstraktní charakteristiky pojící dohromady společné prvky jednotlivých aspektů odcizení, tyto aspekty však lze od sebe zřetelně oddělit jako konstrukty nižšího řádu.

Pro naše postupy externí validizace Nealovy škály je důležité, že lze očekávat, že čím specifitější charakteristiky budou nástroje v jednotlivých dimenzích odcizení zachycovat, tím slaběji budou tyto míry korelovat mezi sebou i s obecnými mírami odcizení měřícími všeobecný „distres“ (obecnou sociální frustraci, nespokojenost, negativismus, pesimismus, pocity zoufalství, bezradnosti, izolace atd.) [Seeman 1991].

Nealova škála bezmocnosti

Pro měření míry pocívanané bezmocnosti, respektive kontroly bylo v uplynulém půl století vytvořeno ve Spojených státech pozoruhodné množství nástrojů. Mnoho se jich orientuje na prožívanou kontrolu jedince nad vlastním životem, další část obsahuje směs položek týkajících se osobní a sociální kontroly a přináší nám informace, podobně jako v prvním případě, spíše o zobecněném životním postoji. Některé techniky jsou úžeji zaměřené na subjektivně vnímanou možnost vlivu v nějaké sociální oblasti, jako např. politické či pracovní sféře. Nalézt nějaký indikátor vhodný pro zachycení míry pocívanané bezmocnosti jedince vůči dění na sociopolitické scéně, který by současně nebyl zatížen položkami postihujícími obecnou sociální frustraci či pesimismus, není lehké. Jako slibná se nám jeví škála Seemanova žáka Arthura G. Neala.

Arthur G. Neal vyšel z koncepce Melvina Seemana a ve své disertační práci [Neal 1959] (Seeman byl jeho školitelem a poradcem) se pokusil vyvinout stupnice pro měření relativně obecného pocívanané bezmocnosti a beznormovosti.⁶ Toho času se Neal účastnil také semináře společně vedeného Julianem Rotterem, který v té době vyvíjel svoji škálu vnitřní – vnější kontroly⁷, již se Neal při konstrukci škály bezmocnosti nechal inspirovat, a Seemanem, který zase pracoval na svém konceptualizačním článku [Neal, osobní komunikace].

Neal se při vývoji své škály bezmocnosti řídil počátečním doporučením Seemana [1959: 785], aby jeho pojetí tohoto významu odcizení bylo používáno pro očekávání, která souvisejí se subjektivním pocívanané možnosti vlivu jedince na společensko-politické události, a pro postižení jeho vztahu k širšímu společenskému řádu, a bezmocnost operacionalizoval jako „nízké očekávání kontroly jedince nad politickým a ekonomickým děním“ [Neal, Rettig 1963: 600]. Nejprve

---

6 Později vyvinul ve spolupráci se svými kolegy také škály pro měření relativně obecného pocívanané bezsmyslnosti a sociální izolace [Neal, Groat 1974] a další kontextově specifické míry odcizení [Neal, Ivoska, Groat 1976].

7 Počáteční tříadvacetipoložková verze stupnice pro měření zobecněných očekávání kontroly výsledků vlastního chování, v níž je zkoumaná osoba vyzvána, aby zvolila vždy jeden ze dvojice výroků, který považuje za pravdivější, je podrobně popsána ve společné práci Rottera, Liveranta a Seemana [1962], v níž autoři poukázali také na její vztah k fenoménu odcizení. Konečnou podobu Škály vnitřního–vnějšího místa řízení (*Internal–External Locus of Control Scale*) neboli tzv. I–E škály (*I–E Scale*), čítající dvacet devět takovýchto dichotomických položek, publikoval Rotter v roce 1966.

sepsal několik hlavních znepokojujících skutečností tehdejší doby, zahrnujících problémy týkající se válek, světového mínění, inflace, nátlakových skupin a řízení běhu událostí mocnou elitou, a poté pro ně sestavil padesát dvojic výroků tak, aby vyjadřovaly vždy v každém páru očekávání reprezentující opačné konce dimenze bezmocnosti [*Ibid.*: 601].⁸ Po jejich předběžném otestování na vzorcích vysokoškolských studentů a následně i na souborech reprezentativních pro celou populaci Spojených států vybral Neal dvanáct dvojic, z nichž vytvořil svoji stupnici bezmocnosti [Neal, Seeman 1964: 219 (poznámka č. 14)].⁹

V dotazníkovém šetření je respondent vyzván, aby z každého páru výroků vybral vždy jeden, o němž si spíše myslí, že je bližší pravdě. Volba výroku, který má indikovat pocit bezmocnosti, je při vyhodnocování škály kódována hodnotou 1, volba výroků, jež má indikovat pocit kontroly, je kódována hodnotou 0. Prostým součtem všech hodnot respondenta získáme jeho celkové skóre bezmocnosti, které tak může nabývat hodnot v intervalu <0;12>. Čím vyššího skóre jedinec dosáhne, tím bezmocněji se pravděpodobně cítí [Seeman 1991: 299–300].

Ve své extrémní formě je podle autora škály bezmocnost měřená jeho nástrojem ekvivalentní fatalismu, víře v neovladatelné, nekontrolovatelné dění. V mírnější podobě vyjadřuje názor, že „běh událostí je možné ovlivňovat, avšak ne lidmi jako jsem já“. Konečně nízká dosažená míra bezmocnosti by měla odrážet pocit kontroly, vlády (*sense of mastery*), přesvědčení, že to, co se ve světě a v zemi jedince děje, souvisí s lidskými snahami a intencemi [Groat, Neal 1967: 948; Neal, Rettig 1963: 605].

Cílem našeho výzkumu bylo posoudit, zda uvedená výzkumná technika, vytvořená v americkém kulturním prostředí konce 50. let minulého století, může dobře fungovat i v prostředí naší současné kultury. Proto jsme se zaměřili na ověření její reliability a validity pro měření míry subjektivně pociťované bezmocnosti českými občany vůči sociopolitickému dění. Do českého kontextu převedli Nealovu škálu bezmocnosti studenti metodologického kursu Ladislava Rabušice v následující podobě:

---

8 Tyto položky byly původně zkonstruovány ve spolupráci s Liverantem, Rotterem a Seemanem pro měření vnitřního a vnějšího místa řízení (*locus of control*) [Seeman 1991: 299].

9 V literatuře se někdy můžeme setkat také s odkazem na Nealovu a Seemanovu škálu bezmocnosti (*Neal and Seeman's Powerlessness Scale*) [viz např. Miller, Salkind 2002: 543; Seeman 1991], což pramení z jejich společně publikovaného článku [Neal, Seeman 1964] o vztahu mezi účastí v pracovních organizacích a pocitem bezmocnosti [Neal, osobní komunikace]. Ve výzkumu, z něhož vycházeli, byly užity obě Nealovy škály bezmocnosti a beznormovosti. Autoři článku ve své analýze pracovali se stupnicí bezmocnosti vytvořenou ze sedmi položek Nealovy škály, které se na daném souboru ukázaly jako škálovatelné [Neal, Seeman 1964: 219]. Označení Nealova–Seemanova škála tedy většinou odkazuje k této sedmipoložkové verzi, jež zahrnuje z níže uvedené Nealovy škály bezmocnosti položky č. 7, 9, 1, 5, 6, 2 a 4 v tomto pořadí [Seeman 1991: 300–301]. Podobně je tomu se stupnicí bezmocnosti Neala a Groata [1974] (*Neal and Groat's Powerlessness Scale*), která je obměnou Nealovy škály bezmocnosti, avšak liší se zejména svým formátem. Sestává z deseti výroků (níže označených jako 1a, 6a, 5a, 3a, 6b, 2b, 4a, 5b, 2a a 7b) vybraných z dvojic tvrzení původní verze a respondenti posuzují tyto výroky na čtyřbodové stupnici: naprosto souhlasím, souhlasím, nesouhlasím, naprosto nesouhlasím.

1. a. Trvalý světový mír může být dosažen těmi, kdo pro to něco dělají.¹⁰
b. K dosažení trvalého světového míru toho můžeme udělat jen velmi málo.
2. a. Je jen zbožným přáním věřit, že člověk může skutečně ovlivnit dění ve společnosti.
b. Pokud o sobě dáme nahlas vědět, pak i my můžeme změnit běh světových událostí.
3. a. Války mezi zeměmi se zdají nevyhnutelné navzdory lidskému úsilí jim zabránit.
b. Válek mezi zeměmi je možné se vyhnout.
4. a. Cítím se stále bezmocnější vůči tomu, co se dnes ve světě děje.
b. Občas se cítím osobně odpovědný za to, že situace v naší vládě je tak nedobrá.
5. a. Lidé jako já toho mohou udělat jen velmi málo, aby se ve světě zlepšilo mínění o naší republice.
b. Myslím, že pro to, aby se ve světě zlepšilo mínění o naší republice, může každý z nás udělat mnoho.
6. a. Tento svět řídí několik mocných a obyčejný člověk s tím toho mnoho nenačká.
b. I průměrný občan může mít vliv na rozhodování vlády.
7. a. Myslím, že máme patřičné nástroje na to, abychom zabránili vysoké inflaci.
b. Pro to, abychom zabránili růstu cen, toho můžeme udělat jen málo.
8. a. Sledováním světové situace může člověk značně zvýšit svůj politický vliv.
b. Ať se to člověku líbí nebo ne, náhoda hraje ve světových událostech strašně velkou roli.
9. a. Lidé jako já mají jen malou šanci bránit své osobní zájmy, pokud jsou v konfliktu se zájmy nátlakových skupin.
b. Myslím, že máme k dispozici způsoby, jak si s takovými skupinami poradit.
10. a. Mezinárodní situace je tak složitá, že člověk je zmaten už jen tím, když na to pomyslí.
b. Aktivní diskuse o politice může nakonec vést k lepšímu světu.
11. a. Ti, kteří nevolí, nesou velkou zodpovědnost za špatnou vládu.
b. Jít k volbám nemá moc smysl, protože jeden hlas stejně nic moc neznamená.
12. a. Budeme-li se dost snažit, můžeme vymýtit politickou korupci.
b. Jistá míra politické korupce je nutným zlem každé vlády.¹¹

¹⁰ Tato formulace neodpovídá bohužel plně originálnímu znění. Do procesu přepisování škály se nedopatřením vloudila chybička a z původního výroku „*A lasting world peace can be achieved by those of us who work toward it.*“ se vytratilo spojení „*of us*“, takže při jeho překladu se vycházelo již z chybného zadání. Domníváme se, že tento nedostatek není zanedbatelný a že by mohl být výrok vnímán lidmi trochu jinak, kdyby zněl: „Trvalý světový mír může být dosažen těmi z nás, kdo pro to něco dělají.“

¹¹ V původním anglickém znění mají jednotlivé položky tuto podobu:

1. a) *A lasting world peace can be achieved by those of us who work toward it.*
b) *There's very little we can do to bring about a permanent world peace.*

Výroky, jejichž symbol je vyznačen tučně, by měly indikovat pocit bezmocnosti, ovšem při administraci škály od svých protějšků nijak odlišeny nejsou. V našem výzkumu zněla instrukce podaná respondentovi takto: „*Z následujících dvojic názorů zvolte prosím vždy jeden, s nímž souhlasíte.*“ Došlo zde tedy k zjevnému posunu oproti Nealově výzvě, v níž nebyla požadována deklarace „plného souhlasu“ s výrokiem.

Ve své disertační práci provedl Neal [osobní komunikace] také skalogramovou analýzu, která ukázala, že všech dvanáct položek vytváří v jeho souboru pravou Guttmanovu stupnici. Existují tedy určité důvody pro to, aby byl Nealův instrument nazýván škálou. Nicméně škálovatelnost dané baterie položek je vždy zčásti funkcí konkrétního zkoumaného souboru [Babbie 2001: 170–171], a poněvadž my jsme v předkládané analýze pracovali s Nealovou škálou jako se součtovým inde-
xem, budeme dále hovořit o „indexu bezmocnosti“¹².

Metoda

Prvotní analýza reliability a interní a externí validity indexu bezmocnosti je prováděna na datech získaných od obyvatel České republiky v dubnu a květnu roku 2004 ve třiceti čtyřech „minivýzkumech“ realizovaných studenty sociologie Fakul-

-
2. a) *It is only wishful thinking to believe that one can really influence what happens in society at large.*
b) *People like me can change the course of the world events if we make ourselves heard.*
  3. a) *Wars between countries seem inevitable despite the efforts of men to prevent them.*
b) *Wars between countries can be avoided.*
  4. a) *More and more, I feel helpless in the face of what's happening in the world today.*
b) *I sometimes feel personally to blame for the sad state of affairs in our government..*
  5. a) *There's very little that people like myself can do to improve world opinion of the United States.*
b) *I think each of us can do a great deal to improve world opinion of the United States.*
  6. a) *This world is run by the few people in power, and there is not much the little guy can do about it.*
b) *The average citizen can have an influence on government decisions.*
  7. a) *I think we have adequate means for preventing run-away inflation.*
b) *There's very little we can do to keep prices from going higher.*
  8. a) *By studying the world situation, one can greatly increase his political effectiveness.*
b) *Whether one like it or not, chance plays an awfully large part in world events.*
  9. a) *Persons like myself have little chance of protecting our personal interests when they conflict with those of strong pressure groups.*
b) *I feel that we have adequate ways of coping with pressure groups.*
  10. a) *The international situation is so complex that it just confuses a person to think about it.*
b) *Active discussion of politics can eventually lead to a better world.*
  11. a) *Those who do not vote are largely responsible for bad government.*
b) *There's little use for me to vote, since one vote doesn't count very much anyway.*
  12. a) *With enough effort we can wipe out political corruption.*
b) *Some political corruption is a necessary evil of government.*

12 Rozdíl mezi indexem a škálou spočívá v tom, že index se vytváří prostým součtem hodnot přidělených jednotlivým vlastnostem subjektu, zatímco v případě škály se připisují hodnoty vzorcům odpovědí, jelikož se předpokládá, že jednotlivé položky odrážejí různou míru dané proměnné [Babbie 2001: 150].

ty sociálních studií Masarykovy univerzity v rámci absolvování předmětu metody výzkumu v sociologii. Ve svém šetření měli ve dvoučlenných týmech sebrat v místě svého bydliště data od padesáti respondentů pomocí jednotného dotazníku obsahujícího Nealovu škálu bezmocnosti.

Způsob sběru dat odpovídal možnostem jednotlivých týmů. Ve většině případů bylo využito techniky strukturovaného rozhovoru. Často také vyplňovali respondenti dotazníky v tištěné podobě osobně, a to buď za přítomnosti, nebo za nepřítomnosti výzkumníka. Zhruba 7 % odpovědí bylo získáno administrací dotazníku prostřednictvím elektronické pošty a nepatrné procento subjektů vyplňovalo dotazník přímo na internetových stránkách.

Dotazované osoby byly vybírány převážně záměrně, v nižší míře nahodile, a to podle předem stanovených parametrů. Naši snahou bylo zajistit přibližně rovnoměrné rozložení souboru do všech věkových a sociálních vrstev české společnosti. Pouze dolní věková hranice byla omezena požadavkem porozumění otázkám a schopnosti na ně odpovědět, konkrétně však požadovaný počet dosažených let věku stanoven nebyl.

Sloučením dat získaných jednotlivými studentskými týmy jsme dostali vzorek čítající 1 704 jedinců. Ze 48 % jej tvořili muži, z 52 % ženy; nejmladšímu respondentovi bylo 15 let a nejstaršímu 85 let. Za základní soubor bychom tedy mohli s určitou mírou benevolence považovat českou populaci patnáctiletou a starší. S ohledem na použité způsoby utváření zkoumaného vzorku, při nichž navíc docházelo v hojné míře k samovýběru, neboť jsme se často setkávali s odmítnutím participace na výzkumu ze strany oslovených lidí, je nicméně vysoce pravděpodobné, že náš výběrový soubor pro uvedenou populaci reprezentativní nebude. Srovnání vybraných parametrů potenciálního základního souboru se statistickými výběrového souboru tento předpoklad potvrdilo. Námí zkoumaný vzorek je mladší. Průměrný věk osob v našem souboru činil 37,69 let oproti 44,67 letům v základním souboru, což je rozdíl, který je statisticky průkazný na hladině $\alpha < 0,001$ ($t = -18,218$; $df = 1700$). Dále jsou v našem výběru v podstatně menší míře zastoupeny kategorie nižšího vzdělání a obyvatelé malých obcí a pražské metropole, naopak jsou v něm nadhodnoceny počty osob středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných a lidí žijících v řádově statisíkových městech. Oba rozdíly jsou statisticky významné na hladině $\alpha < 0,001$ (dosažený stupeň vzdělání: $\chi^2 = 1284,255$; $df = 6$; velikost místa bydliště: $\chi^2 = 1420,369$, $df = 7$).

Náš výběrový soubor tedy považujeme za nereprezentativní a náš výzkum pojímáme jako pilotní studii. Výsledky naší analýzy není možné zobecňovat na českou populaci, a tudíž nemá ani smysl opírat se při ní o přísná pravidla pravděpodobnostního počtu a aplikovat postupy inferenční statistiky. Jsme si také vědomi toho, že rozličnost v použitých technikách sběru dat snižuje jejich reliabilitu.

Analýza reliability a vnitřní konsistence Nealova indexu bezmocnosti

Při ověřování reliability a vnitřní konsistence Nealova indexu bezmocnosti jsme se zaměřili na kontrolu jeho vnitřní konzistence. K tomu nám posloužily: (1) výpočet Cronbachova α ; (2) matice interkorelací; (3) korelace jednotlivých položek se souhrnem ostatních položek neboli tzv. korigované korelace skóre položky s cel-

kovým skóre, z nichž je možné usuzovat na homogenitu nástroje [Kline 2000: 52, 53]. Techniku faktorové analýzy k ověření jednodimenzionality indexu jsme bohužel nemohli použít, protože jednotlivé proměnné byly měřeny na dichotomické stupnici a pro dichotomické proměnné se již dnes tento postup ve většině případů nedoporučuje [Vaus 2002: 385].

Jako spodní hranice reliability kompozitních měř bývá obecně doporučována hodnota Cronbachova $\alpha = 0,7$ [Ibid.: 20, 127]. Naopak by však neměla překročit hodnotu $\alpha = 0,9$, ježto ta už by naznačovala, že některé položky měří totéž, a jsou tudíž nadbytečné. Vzájemné korelace položek vnitřně konzistentního nástroje by měly mít stejné znaménko a nepřilíši vysokou hodnotu. A u korigovaných korelací jednotlivých položek s celkovým součtem položek bývá jako minimální požadována korelace o velikosti 0,3. Položky, jež nekorelují dobře se zbytkem ostatních položek, patří do indexu nepatří, neboť pravděpodobně zachycují odlišný koncept [Ibid.: 127–128].

Reliabilní a vnitřně validní míru bezmocnosti se nám podařilo získat teprve po vyřazení položek 3, 11 a 12 z Nealovy škály bezmocnosti, týkajících se válek mezi zeměmi, zodpovědnosti za volby a politické korupce, poněvadž velikost jejich korelace se součtem ostatních položek byla ve všech třech případech pouze 0,24. Dostali jsme tak index čítající zbylých devět položek, který může nabývat hodnot v intervalu <0;9>.

Tabulka 1. Matice interkorelací (Pearsonovo r) devíti položek Nealovy škály bezmocnosti a jejich výsledného indexu (n = 1583)^a

Položka	P1	P2	P4	P5	P6	P7	P8	P9	P10
P1 trvalý světový mír	1,00								
P2 vliv na dění ve společnosti bezmoc vůči dění ve světě	0,34	,00							
P4 vs. odpovědnost za situaci ve vládě	0,17	0,27	1,00						
P5 mínění o naší republice	0,22	0,33	0,24	1,00					
P6 svět řídí několik mocných vs. vliv na rozhodování vlády	0,24	0,33	0,37	0,29	1,00				
P7 inflace	0,12	0,18	0,23	0,13	0,25	1,00			
P8 vliv na světové dění	0,13	0,21	0,15	0,14	0,21	0,17	1,00		
P9 prosazení osobních zájmů	0,17	0,20	0,24	0,22	0,25	0,14	0,13	1,00	
P10 mezinár. situace příliš složitá vs. aktivní politická diskuse	0,24	0,30	0,27	0,28	0,29	0,20	0,23	0,26	1,00
Součtový index bezmocnosti	0,53	0,64	0,57	0,57	0,64	0,48	0,47	0,52	0,62

Poznámka: a) Data byla sice získána celkem od 1704 respondentů, avšak 121 z nich neodpovědělo na všechny položky Nealovy škály, a proto nemohli být do této analýzy zahrnuti.

Tabulka 2. Analýza homogenity a reliability výsledného indexu bezmocnosti (n = 1583)

Položka	Korigovaná korelace položky s celkovým součtem položek	Cronbachovo α po vyřazení položky
P1 trvalý světový mír	0,36	0,71
P2 vliv na dění ve společnosti	0,48	0,68
P4 bezmoc vůči dění ve světě vs. odpovědnost za situaci ve vládě	0,43	0,70
P5 mínění o naší republice	0,41	0,70
P6 svět řídí několik mocných vs. vliv na rozhodování vlády	0,50	0,68
P7 inflace	0,31	0,72
P8 vliv na světové dění	0,30	0,72
P9 prosazení osobních zájmů	0,35	0,71
P10 mezinárodní situace příliš složitá vs. aktivní politická diskuse	0,46	0,69

Cronbachovo $\alpha = 0,72$

Matice interkorelací (viz tabulku 1) ukazuje, že index sestávající z devíti položek můžeme pokládat za vnitřně konzistentní. Všechny položky ukazatele spolu vzájemně mírně pozitivně korelují – Pearsonův korelační koeficient r nabývá hodnot v rozmezí 0,12 – 0,37. Všechny také korelují adekvátní měrou s úhrnem zbývajících položek (viz tabulku 2). Vypočtené Cronbachovo $\alpha = 0,72$ říká, že devítipoložkový index bezmocnosti funguje v naší zkoumaném vzorku spolehlivě. Ve druhém sloupci tabulky 2 si můžeme všimnout, že jeho hodnota by se po vypuštění žádné z položek nezvýšila. Aniž by došlo k jeho poklesu, mohli bychom naopak index ochudit ještě o položky 7 a 8. Naší primární snahou ovšem není redukovat jej na co možná nejmenší počet položek, nýbrž zachovat co největší věrnost původní škále.

Externí validizace indexu bezmocnosti

Kontrola interní konsistence indexu je nezbytným prvním krokem v procesu podpory jeho validity, není však dostačující. Odráží-li určitý ukazatel adekvátně danou proměnnou, měl by umožňovat odvození přiměřených, smysluplných a užitečných specifických závěrů z výsledků měření [Hendl 2004: 48]. K ověření tohoto předpokladu je třeba se obrátit k položkám, jež nejsou v indexu zahrnuty.

Vnější validitu Nealova indikátoru jsme posuzovali s ohledem na jeho konstruktovou validitu (v tom smyslu, jak o ní hovoří de Vaus [2002: 28–29]). Jako validizační prostředky nám posloužily následující ukazatele, které byly právě s tímto záměrem zařazeny do našeho dotazníku: Sroleův index anomie a dále otázky týkající se celkové životní spokojenosti, celkové spokojenosti s rozvojem naší společnosti, subjektivně pocíťované kontroly nad vlastním životem, obecné interpersonální důvěry a jedincova zájmu o politiku. S výjimkou posledně uvedeného

je lze všechny považovat za jisté indikátory odcizení (viz dále). Na základě toho, co jsme výše uvedli o vztazích mezi různými mírami alienace, jsme v našem souboru očekávali mírné až středně silné vztahy mezi těmito proměnnými a Nealovým indexem bezmocnosti. Vysoké korelační koeficienty by naznačovaly, že jednotlivé validizační ukazatele měří něco velmi podobného jako Nealův nástroj, a to by podle našeho názoru neměly.

Sroleův index anomie¹³

Americký sociolog Leo Srole [1956] se jako jeden z prvních pokusil zkonstruovat nástroj, jehož prostřednictvím by bylo možné sociologicky měřit anomii, respektive odcizení. Anomii totiž pojal jako velmi obecný subjektivní pocit odcizení od sociálního světa, čemuž odpovídá i jeho instrument, jenž zachycuje celkový pohled jedince na svět a je směsí prvků obecné nespokojenosti, pesimismu, zoufalství, ale také třeba bezesmyslnosti (ve druhé¹⁴ a čtvrté¹⁵ položce) nebo politické bezmocnosti a nedůvěry v politické vedení (v první položce¹⁶) [Seeman 1975, 1991]. První pětipoložkovou verzi Sroleovy škály anomie¹⁷ uvedli do české empirické sociologie Ladislav Rabušic a Petr Mareš [1996], kteří podobně docházejí k závěru, že v českých podmínkách „by tento index mohl indikovat jistý typ sociální frustrace, znechucení a pesimismu“ [*Ibid.*: 185–186].

Předpokládanou relativní nezávislost Sroleovy škály anomie a Nealovy škály bezmocnosti ověřoval Neal se svými kolegy i empiricky. V jejich výzkumu pro ně získali koeficient korelace o velikosti 0,33 [Neal, Seeman 1964: 222 (poznámka č. 19)].¹⁸

Míra celkové životní spokojenosti

Protikladem obecného pocitu nespokojenosti a odcizení by mohla být globální životní spokojenost jedince [Seeman 1991]. V dotazníku jsme se proto respondentů ptali na jejich celkový životní pocit následující otázkou: *A když se zamyslíte cel-*

---

13 Leo Srole [1956] tento nástroj nazval původně A-škálou (A-Scale). V americké sociologii je k ní odkazováno většinou jako ke Sroleově škále anomie (Srole's Anomia Scale). Ladislav Rabušic a Petr Mareš [1996] však doporučují nazývat ji raději Sroleovým indexem anomie, jelikož původní Sroleův předpoklad, že jednotlivé položky vytvářejí čistou Guttmanovu škálu, potvrzen nebyl.

14 *Člověk dnes musí žít jen pro přítomnost, budoucnost se o sebe bude muset postarat sama.*

15 *Není příliš vhodné přivádět děti na svět, když budoucnost je tak nejistá.*

16 *Nemá cenu obracet se na úřady, protože ty se o problémy obyčejného člověka příliš nezajímají.*

17 Leo Srole nejprve operacionalizoval koncept anomie do pěti komponent, jež později rozšířil o další čtyři. Jeho stupnice tak poté sestávala z devíti položek [Seeman 1991].

18 Neal a Rettig [1963, 1967] doložili relativní nezávislost pocitu bezmocnosti měřeného Nealovou stupnicí a pocitu anomie zjišťovaného Sroleovým nástrojem také pomocí faktorové analýzy. Oba indikátory jsou ale tvořeny dichotomickými proměnnými, takže z pohledu současné sociologické metodologie není tento postup asi zcela správný [viz Vaus 2002: 385]. Tehdy se však o omezeních faktorové analýzy vědělo ještě velmi málo.

kově nad svou životní situací a nebudete brát v úvahu pouze vaši dnešní náladu, řekl(a) byste, že se celkově máte: velmi dobře; dobře; špatně; velmi špatně; ani dobře, ani špatně – něco mezi tím. Očekávali jsme, že osoby s vyšším skóre bezmocnosti budou svoji celkovou životní situaci vnímat méně pozitivně.

Míra celkové spokojenosti s rozvojem naší společnosti

Zatímco odpovědi na předchozí uvedenou otázku budou patrně podstatně ovlivněny (ne)uspokojivostí osobního života, mohla by otázka *Jste celkově velmi spokojen(a), poměrně spokojen(a), ne příliš spokojen(a), nebo vůbec ne spokojen(a) s tím, jak se rozvíjí naše společnost?* zachycovat více subjektivní vnímání širšího společenského kontextu. Nespokojenost se sociálním vývojem však nemusí pramenit z pocitu nemožnosti jej ovlivňovat a nízká kontrola nad ním zase nemusí vést k nespokojenosti, neboť významnou roli zde pravděpodobně bude hrát hodnota, kterou jedinec kontrole nad společenským děním připisuje. Navíc spojení „naše společnost“ bude asi v našich podmínkách častěji interpretováno jako česká societa, zatímco v Nealově stupnici se tážeme rovněž na vnímání světového běhu událostí.

Subjektivně pocíťovaná míra kontroly nad vlastním životem

Následující dvě položky využité pro posouzení vnější validity indexu bezmocnosti jsou orientovány na obecný pocit odcizení v některé z jeho konkrétních dimenzí. První se týká subjektivně pocíťované míry kontroly nad vlastním životem a zněla takto: *Někteří lidé mají pocit úplně svobodného rozhodování a kontroly nad svým životem a jiní mají pocit, že svůj život ovlivňovat nemohou, ať dělají co dělají. Prosím Vás, vyjádřete na následující škále, nakolik podle Vás můžete ovlivňovat svůj život.* Respondenti měli udělat značku na desetibodové stupnici, kde hodnota 1 znamenala vůbec ne a hodnota 10 plně.

Rozdíl mezi touto otázkou převzatou z Evropské studie hodnot (EVS)¹⁹ v roce 1999, a proměnnou, kterou by měla měřit Nealova škála bezmocnosti, odpovídá podle našeho názoru Seemanovu [1967: 119, 1975: 96, 1991: 294] rozlišování osobní a sociální kontroly. Zatímco první pojem u něj vyjadřuje pocit osobní kompetence, schopnosti ovlivňovat svůj vlastní život v protikladu k přesvědčení, že vlastní život je záležitostí osudu, termín „sociální kontroly“ se vztahuje spíše na vnímání efektivity sociopolitické kontroly, na subjektivní pocit jedince, do jaké míry umožňuje sociální systém (institucionální úzus, právní a politické normy apod.) člověku kontrolu nad sociálním, politickým, ekonomickým a světovým děním.

Obecná interpersonální důvěra

Druhá z předeslaných položek je dichotomická otázka *Mohl(a) byste říci podle svých životních zkušeností, že většině lidí je možno důvěřovat, nebo že člověk musí být ve styku s ostatními velmi opatrný?*, jež byla rovněž přejata z české verze

---

19 Evropská studie hodnot či Studie evropských hodnot (*European Value Study, EVS*) je mezinárodní longitudinální výzkum hodnotových orientací. Jedná se o rozsáhlý komparativní projekt zahrnující dnes již téměř všechny evropské země včetně České republiky. V roce 2008 se sbírá již jeho čtvrtá vlna.

dotazníku EVS 1999. Alan S. Miller a Tomoko Mitamura [2003] nicméně upozorňují, že takto položená otázka obsahuje dvě dimenze – důvěru a opatrnost – a nutí respondenta, aby se rozhodl pro jednu z nich.

Souvislosti, které jsme v našem souboru zjistili mezi Nealovým indexem bezmocnosti (sestávajícím z devíti položek) a dalšími mírami odcizení, přináší tabulka 3. Směr i síla vztahů ve všech případech korespondovaly s našimi teoretickými předpoklady a podporují tak externí validitu Nealova indikátoru jako prostředku pro měření míry subjektivně pocíťované bezmocnosti vůči širšímu společensko-politickému dění.

Zájem o politiku

Poslední prostředek validizace již není z řady indikátorů různých podob odcizení, ale jeho pomocí jsme chtěli testovat hypotézu, že lidé, kteří se cítí bezmocní, se budou o politiku zajímat méně než ti, kteří mají pocit kontroly nad společensko-politickým děním. Jedná se o otázku, jež byla taktéž kladena respondentům EVS 1999 a zněla: *Do jaké míry se zajímáte o politiku? – Velice se zajímáte; trochu se zajímáte; příliš se nezajímáte; vůbec se nezajímáte.* Vycházeli jsme zde z poznatků o souvislosti mezi pocitem bezmocnosti a politickou apatií [Dean 1960] či nízkou politickou angažovaností [Abramowitz 1973; Matthews, Prothro 1966].

Spearmanovo $\rho = 0,23$ u našich respondentů určitou souvislost v tomto směru naznačuje a je možné se domnívat, že jeho skutečná hodnota je opět snížena chybou měření. Uvedenou tendenci ilustruje také tabulka 4.

Tabulka 3. Koeficienty korelace Nealova indexu bezmocnosti s dalšími mírami odcizení

Validizační ukazatel	Korelační koeficient ^a
Sroleův index anomie	$r = 0,42^b$
Míra celkové životní spokojenosti	$\rho = 0,27$
Míra celkové spokojenosti s rozvojem naší společnosti	$\rho = 0,24$
Subjektivně pocíťovaná míra kontroly nad vlastním životem	$r = -0,33$
Obecná interpersonální důvěra	$r = 0,25$

Poznámky: a) r = Pearsonův koeficient korelace podle součinnového momentu, ρ = Spearmanův koeficient pořadové korelace. b) Se součtovými indexy je možné pracovat jako s intervalovými proměnnými. Vzhledem k tomu, že ze sebraných dat můžeme vypočítat koeficienty reliability pro obě tyto proměnné, můžeme odhadnout hodnotu jejich skutečné korelace, když r podělíme odmocninou ze součinu jejich koeficientů spolehlivosti. Je-li totiž reliabilita nízká, což bohužel v našem vzorku v případě Sroleova indexu anomie je (Cronbachovo $\alpha = 0,55$), dochází ke značné deflaci korelačního koeficientu a „chyba měření maskuje skutečné vztahy“ [Řehák 1998: 55]. Po provedení uvedené operace dostáváme koeficient korelace o velikosti 0,67, jenž naznačuje, že tyto dvě proměnné spolu sdílejí téměř 45 % variance. Podobně by bylo možné postupovat u dalších indikátorů, avšak odhady jejich spolehlivosti neznáme. Lze nicméně očekávat, že nebudou nikterak vysoké [Řehák, Bártová, Hamanová 1998], a že získané empirické korelace budou tudíž nezanedbatelnou měrou redukováné.

Tabulka 4. Průměrná míra bezmocnosti podle zájmu o politiku

Zájem o politiku	Průměrná míra bezmocnosti	Směrodatná odchylka	n
velice se zajímají	4,16	2,51	250
trochu se zajímají	5,14	2,32	805
příliš se nezajímají	5,92	2,17	421
vůbec se nezajímají	5,84	2,53	102
Celkový průměr	5,24	2,40	1578

Diskuse

Naším cílem bylo zhodnotit možnosti aplikace Nealovy škály bezmocnosti v kontextu české společnosti. Potenciál naší extrapolace je však značně omezený nereprezentativností výběrového souboru, s nímž jsme pracovali.

Výsledky naší empirické analýzy ukázaly, že pro získání vnitřně konzistentního a jednodimenzionálního indexu bezmocnosti ve zkoumaném vzorku bylo třeba tři položky ze součtového indexu vyloučit. Zajímavé je, že ani jedna z těchto tří položek není součástí Nealovy–Seemanovy sedmipoložkové škály [Seeman 1991: 300–301] a že žádný z výroků položek týkajících se zodpovědnosti za výsledky voleb a politické korupce nefiguruje ani v pozdější desetipoložkové stupnici bezmocnosti s likertovskými formáty odpovědí Arthura Neala a Theodora Groata [1974].

Index čítající devět položek se jeví v našem souboru z metodologického pohledu jako reliabilní a vnitřně validní. Zjištění, která přinesl proces externí validizace, zvyšují také šanci, že by tento index mohl být vhodným indikátorem míry subjektivně pocíťované bezmocnosti našich respondentů s ohledem na jejich možnosti ovlivňování širšího sociopolitického dění, neboť z hlediska stávajících poznatků tzv. *alienation studies* [Seeman 1975] vykazoval očekávané vztahy k jiným proměnným, respektive k jejich předpokládaným ukazatelům. Tyto relace se navíc udržely i po kontrole vlivů třetích proměnných, jako jsou věk respondenta, jeho nejvyšší stupeň dosaženého vzdělání, ekonomická aktivita, subjektivně vnímaná příslušnost k určité sociální třídě, rodinný stav a levoprávní politická orientace, jež jsou v našem vzorku nějakým způsobem spojeny s dosaženým skóre bezmocnosti.

Ačkoli se naše měření míry pocíťované kontroly nad širším během společensko-politických událostí pomocí devítipoložkového indexu bezmocnosti zdá být na bázi předložené kvantitativní analýzy relativně spolehlivé a validní, naše zkušenosti z rozhovorů vedených s respondenty nás nabádají k opatrnosti.

Jak píše Babbie [2001: 141], abychom získali reliabilní (a díky tomu i alespoň potenciálně validní) míry, měli bychom se subjektů ptát na věci, jež jsou jim relevantní, na něž lze očekávat, že znají odpověď, a naše otázky by měly být zcela srozumitelné, aby byly opakovaně interpretovány stejným způsobem. Podobně Fowler [1995: 104] uvádí mezi standardy dobrých otázek dotazníkového šetření, že význam určité otázky a typ odpovědi, jenž bude vyhovovat jejím cílům, by měly být všemi dotazovanými osobami chápány konzistentně a že respondenti by měli být schopni a ochotni provést úkoly požadované pro zodpovězení otázek. Vyjdeme-

li však ze sdělení jednotlivých studentských týmů a z našich vlastních zkušeností, obáváme se, že naše šetření nenaplnilo ani jeden ze zmíněných požadavků.

Při dotazování jsme se velice často setkávali s obtížemi, nelibostí (až neochotou) oslovených lidí zvolit jeden z nabízených výroků a tím *de facto* deklarovat svůj souhlas s ním. V mnoha případech se neztotožňovali ani s jedním z nich, někdy jim připadaly pravdivé zase oba, případně si s nimi jednoduše nevěděli rady. Na základě toho, co jsme mohli v průběhu sběru dat pozorovat (a poslouchat), se domníváme, že se na této skutečnosti podílelo především pět následujících faktorů:

- A. utváření *ad hoc* názorů;
- B. obtíže s porozuměním jednotlivým výročkům;
- C. inkomplementarita výroků v páru;
- D. nejednoznačnost předkládaných tezí – nedefinované „my“;
- E. nedostatečné pokrytí názorového prostoru.

Ad A. Z reakcí nemalého počtu dotazovaných osob lze usuzovat na to, že si nezdávka utvářely *ad hoc* názory na věci, o kterých nikdy dříve nepřemýšlely.

Ad B. Mnozí naši participanté – a zejména ze skupin starších a méně vzdělaných občanů – měli problémy porozumět jednotlivým výročkům. Připadaly jim příliš abstraktní, nesrozumitelné, či dokonce nesmyslné (např. položka 8a²⁰), obsahovaly pojmy a slovní spojení, jimž dobře nerozuměli (kupř. „nátlakové skupiny“) nebo pod nimiž si toho neuměli moc představit (jako např. „aktivní politická diskuse“), anebo se týkaly problematiky, s níž nebyli dostatečně obeznámeni (kupř. problematika inflace či nátlakových skupin). Jak to lapidárně vyjádřily Fleišmanová a Platilová [2004: 15] ve své seminární práci, „často jsme měli spíše pocit, že jsou bezmocní z dotazníku“.

Ad C. Na druhou stranu lidé vzdělanější, kteří nad jednotlivými položkami Nealogy škály více přemýšleli, v nich nacházeli různé nepřesnosti. Opakovaně nás upozorňovali na to, že v řadě dvojic tvrzení se jednotlivé výroky, jak byly v češtině formulovány, vzájemně nezbytně nevylučují, a že v důsledku toho lze v některých párech za jistých okolností souhlasit s oběma výroky (např. v případě sedmé položky, neboť vysoká inflace není totéž co růst cen, nebo v případě první položky, kdy z úst leckterých respondentů zaznívalo, že trvalý světový mír může být dosažen těmi, kdo pro to něco dělají, ale že oni toho mohou udělat jen velmi málo²¹). Dále si stěžovali na nekomplementaritu tezí v jednotlivých dvojicích způsobenou směřováním globální (celosvětové) a lokální (státní) roviny posuzování možnosti kontroly nad výsledky sociopolitických událostí (položky 2, 4, 6). V zámořské velmoci jakožto jednom z hlavních hybatelů dění ve světě, na rozdíl od naší země, jsou tyto rozdíly mezi vnímáním světového a celonárodního běhu událostí pravděpo-

---

20 Respondenti často projevovali rozpaky u této položky, poněvadž jejich slovy „nechápalí, jak by mohl člověk zvýšit svůj *politický vliv* pouhým sledováním světové situace“. V tomto případě se zřejmě jedná o nepřilíš zdařilý překlad originálu (*By studying the world situation, one can greatly increase his political effectiveness.*), v němž chtěl autor podle našeho mínění vyjádřit přibližně přesvědčení, že bude-li se člověk zajímat o situaci ve světě, bude-li se v ní orientovat, bude mít vyšší šanci ji ovlivňovat.

21 Zde se na tom nepochybně významně podepsalo ono nedopatřením chybějící upřesnění „z nás“ za slovem „těmi“. Viz poznámku č. 10.

dobně více setřeny a její občané budou asi více zvyklí uvažovat ve větších měřítkách než příslušníci „malého“ českého národa, jemuž je patrně bližší lokální rámec uvažování. Konečně mezi výroky osmé a desáté položky nenalezaly námi dotazované osoby mnohdy žádnou souvislost.

Ad D. Dobrému porozumění jednotlivým tvrzením leckdy bránil fakt, že v položkách 1, 2, 7, 9, 10 a rovněž v položce 12, nezahrnuté do konečného indexu, není explicitně vyjádřeno, zda se vztahují k jedinci, k občanům České republiky, k lidstvu jako celku, k vedení naší země obecně, či k Úřadu vlády ČR. A tak kladli respondenti často otázky naopak nám typu: „Jak mám rozumět tomu, že máme patřičné nástroje, abychom zabránili vysoké inflaci? Myslí se tím jako já, že je mám, naše vláda, čeští občané, nebo svět obecně?“ apod. Skutečnost, že dotazované osoby mohly chápat výroky vícero způsoby, snižuje nepochybně reliabilitu a validitu našeho měření. UVážíme-li, že Neal vycházel při konstrukci své škály z koncepce, v níž byla bezmocnost pojímána jako nízké očekávání kontroly *jedince* nad širším společensko-politickým děním, lze se domnívat, že v tomto smyslu byly jednotlivé teze také zamýšleny, tedy jak v některých z nich zaznívá, do jaké míry „*lidé jako já*“ mohou ovlivňovat běh sociopolitických událostí.

Ad E. Předkládané dvojice výroků Nealovy škály nepokrývaly dostatečně prostor, v němž oscilovaly názory našich respondentů. Jednotlivé teze jsou dovedené dosti do krajnosti, jež v páru kolikrát nereprezentují póly jednoho kontinua. Kromě toho obsahuje Nealova stupnice také sugestivně formulované výroky (např. položky 2a, 4a, 10a, 12b), což vedlo k jejich přijímání i odmítání. Vzhledem k tomu, že dotazované osoby neměly možnost posuzovat je na nějaké stupnici, nýbrž byly žádány, aby se vždy rozhodly pro jedno z nabízené dvojice tvrzení, s nímž souhlasí, docházelo v hojně míře k tomu, že nechtěly volbu provést a dožadovaly se nějaké třetí možnosti, protože se neztotožňovaly ani s jedním z nich.

V našem výzkumu to tedy často dopadalo tak, že jednotliví participanté se na více či méně naléhavé žádosti tazatelů k jednomu z výroků podvolili. Jak však někteří poznamenávali, neřídili se ani tak tím, která ze dvou tezí je jim bližší, jako spíše tím, která je jim alespoň trochu méně vzdálená. Aneb jak napsali členové jednoho tazatelského týmu Tatarla a Jaroš [2004: 16], „při dotazování respondenti odpovídali spíše než souhlasem s některou z variant kategorickým nesouhlasem s jednou variantou“. Negace jednoho výroku v tomto případě ovšem neimplikovala afirmaci druhého.

Nabízí se tedy otázka, co jsme vlastně se studenty v našich malých výzkumech ve skutečnosti baterií položek Nealovy stupnice zjišťovali a do jaké míry se můžeme spolehnout na výsledky, jež nám poskytla kvantitativní analýza. Přihlížejíce ke statistickým zjištěním, která naznačují, že po vyřazení třech problematických položek funguje index bezmocnosti v našem souboru relativně dobře, a to i navzdory řadě potíží, na něž jsme při sběru dat pomocí Nealovy škály bezmocnosti naráželi a jež zjevně snižují reliabilitu a validitu našeho měření, se domníváme, že zde existuje poměrně vysoká šance, že po určitých úpravách by mohl být Nealův index vhodným nástrojem pro postižení míry subjektivně pocíťované bezmocnosti vůči širšímu sociopolitickému dění i v českém kulturním milieu. Naše šetření jsme pojali jako jakousi pilotní studii, která poukázala na některé, dle našeho názoru závažné, nedostatky testované české verze Nealovy škály bezmocnosti, a na podkladě

získaných zkušeností jsme se pokusili vypracovat návrh adjustovaného Nealova indexu bezmocnosti pro české prostředí, který by lépe vyhovoval našim podmínkám. Příkládáme jej na konci našeho příspěvku a předkládáme odborné veřejnosti ke kritickému posouzení.

V prvé řadě navrhuje změnit formát jednotlivých položek. Předností formátu nucené volby ze dvou výroků je nižší riziko jistých stereotypů ve výběru odpovědí, zejména tzv. souhlasného setu odpovědí (*acquiescent response set*), projevujícího se obecnou tendencí respondentů souhlasit či nesouhlasit s daným tvrzením bez ohledu na obsah položky. Tento efekt badatele na konci padesátých let minulého století dosti znepokojoval, protože zkoumaným osobám již tehdy činila forma nucené volby problémy vybrat jeden ze dvou výroků, jelikož častokrát souhlasily s oběma, nebo naopak s žádným z nich. Proto se Neal [osobní komunikace] později přiklonil k formátu Likertova typu (*Neal and Groat's Powerlessness Scale* [Neal, Groat 1974]), jenž umožňoval snazší sběr dat.²² Ze stejného důvodu jsme se pro něj rozhodli nyní i my a doporučujeme, aby při případném použití v českém prostředí zkoumané osoby posuzovaly jednotlivé výroky samostatně na čtyřbodové stupnici podle míry souhlasu: souhlasím, spíše souhlasím, spíše nesouhlasím, nesouhlasím (viz přílohu).

Druhým, neméně důležitým krokem byl výběr položek do baterie. Po pečlivých rozvahách a diskusích jsme do ní zahrnuli jedenáct výroků z původní Nealovy škály, které jsme však mírně upravili tak, aby byly lépe srozumitelné, jednoznačněji interpretovatelné a snadněji přijatelné pro širší okruh českých občanů. Vycházeli jsme při tom z provedené statistické analýzy, ze zkušeností získaných při sběru dat (zejména z připomínek samotných respondentů), z logických úvah o obsahové validitě nástroje a inspiroval nás také Ladislav Traxler [osobní komunikace], který nás upozornil na nebezpečí alibistického schovávání své pohodlnosti za bezmocnost v českém národě. Je podstatně snazší přikyvovat, že „s tím nic nenaděláme“ (zvláště jsou-li taková tvrzení dostatečně sugestivní), než přemýšlet o tom, zda by se přece něco udělat nedalo, nebo se dokonce o něco pokusit. Proto jsme se rozhodli dát v indexu podstatně větší prostor těmto indikujícím pocit možnosti vlivu jedince na sociopolitické dění a případně i nabízejícím nějakou cestu, jíž by člověk teoreticky mohl ovlivňovat to, co se ve společnosti děje. Předpokládáme, že jedince, kteří se opravdu cítí bezmocní, to v odpovědi neovlivní, avšak mohlo by to napomoci snížit podíl zmíněné pohodlnosti skrývané za bezmocnost (ať už aktuálně respondentem uvědomované, či nikoli). Dále jsme se při výběru položek a jejich úpravě snažili držet více lokálního kontextu tam, kde to bylo možné.

V námi navrhovaném indexu figurují položky 1a, 2b, 4a, 4b, 5b, 6b, 7b, 8a, 9a, 10b a 12a z původní Nealovy škály. Zcela jsme tedy opustili položky 3 a 11, jež jsme

---

²² V době přípravy našeho pilotního výzkumu jsme bohužel o této skutečnosti a novější variantě Nealovy škály nevěděli. Když to ale nyní zpětně hodnotíme, považujeme za užitečné, že jsme v prvním kroku testovali všech dvanáct párů výroků původní verze Nealovy škály, v níž je zachované celé spektrum problémů, s nimiž se potýkala americká společnost tehdejší doby. Ukazuje se, že tyto problémy znepokojují v současné době i české občany. Nealova a Groatova škála bezmocnosti ze 70. letech je ochuzená o některé položky a některá témata, která možná v době jejího vzniku nebyla tolik palčivá. My tak máme nyní šanci získat po úpravě Nealova indexu obsahově validnější nástroj měření.

vyloučili i kvantitativní analýzou a k nimž současně naši respondenti neměli žádné připomínky. Naopak jsme se vrátili k položce 12 (po její mírné modifikaci), vůči které se participantů našeho výzkumu značně vyhrzovali (obzvláště se jim nelíbila slova „*vymýtit* politickou korupci“ a „*nutným zlem* každé vlády“), což mohlo být příčinou jejich slabších statistických hodnot. Její funkčnost v indexu by mělo prověřit následující testování na reprezentativním souboru. Ze čtvrté položky jež patří k těm obsahujícím vzájemně se nevylučující tvrzení, nám připadá smysluplné zahrnout do indexu oba výroky. Formulace jednotlivých položek a jejich pořadí jsme upravili takto:

1. I řadový občan může mít nějaký vliv na rozhodování vlády.
2. Budu-li pro to něco dělat, mohu se tím spolupodílet na dosažení světového míru.
3. Pro to, abychom zabránili růstu cen, toho můžeme udělat jen málo.
4. Diskuse občanů s jednotlivými politiky může nakonec vést ke zlepšování situace ve společnosti.
5. Člověk, který se zajímá o dění ve společnosti a sleduje jej, tím zvyšuje svoji šanci jej ovlivňovat.
6. Budeme-li se o to snažit, můžeme politickou korupci do určité míry omezit.
7. Cítím se bezmocný vůči tomu, co se dnes ve světě děje.
8. Myslím, že pro to, aby se ve světě zlepšilo mínění o naší republice, může každý z nás něco udělat.
9. Občas se cítím spoluzodpovědný za to, že situace ve vedení naší společnosti je tak nedobrá.
10. Lidé jako já mají jen malou šanci bránit své osobní zájmy, pokud jsou v konfliktu se zájmy vlivných skupin.
11. Pokud o sobě dáme nahlas vědět, pak i my můžeme měnit běh událostí ve společnosti.

Index nyní obsahuje jedenáct položek, z nichž tři mají odrážet pocit bezmocnosti (položky 3, 7, 10), zatímco ostatní pocit kontroly, možnosti vlivu na sociopolitické dění. Při vyhodnocování kódujeme odpovědi respondentů jednoduše na škále od 1 do 4 bodů: souhlasím = 1, spíše souhlasím = 2, spíše nesouhlasím = 3, nesouhlasím = 4; u položek 3, 7, 10 je toto kódování převrácené: souhlasím = 4, spíše souhlasím = 3, spíše nesouhlasím = 2, nesouhlasím = 1. Celkové dosažené skóre jedince může tedy variovat v intervalu <11; 44>, kde vyšší skóre by mělo indikovat vyšší pocit bezmocnosti vůči širšímu společensko-politickému dění, tedy nižší pocit kontroly nad ním, a *vice versa*.

Závěr

V našem příspěvku jsme se zaměřili na pocit bezmocnosti jako na jeden z možných významů odcizení. Poněvadž české empirické sociologii prozatím chybí nástroj, pomocí něhož by mohla zjišťovat, do jaké míry mají Češi pocit, že mohou ovlivňovat širší běh společensko-politických událostí a do jaké míry se cítí vůči němu bezmocní, snažili jsme se zjistit, zda by bylo možné převzít jeden takový ukazatel bezmocnosti vyvinutý Arthurem Nealem v prostředí americké kultury konce padesátých let minulého století.

Reliabilitu a vnitřní a vnější validitu Nealovy škály bezmocnosti jsme předběžně ověřovali na nereprezentativním vzorku české populace. Výsledky kvantitativní analýzy naznačují, že index čítající devět z původních dvanácti položek stupnice by mohl být spolehlivou a vhodnou mírou subjektivně pociťované kontroly jedince nad sociopolitickým děním. Proces samotného sběru dat nás však upozornil na několik problematických stránek Nealova indikátoru, a proto doporučujeme provést před jeho další eventuální aplikací v českém kontextu jisté úpravy, jež jsou poměrně zásadní povahy. Domníváme se, že takto pozměněný Nealův index bezmocnosti by mohl být užitečnou výzkumnou technikou obohacující českou empirickou sociologii a že by stálo za to jej otestovat na reprezentativním souboru.

Literatura

- Abramowitz, Stephen I. 1973. „Internal – external control and social-political activism: A test of the dimensionality of Rotter’s Internal – External scale.“ *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 40 (2): 196–201.
- Babbie, Earl. 2001. *The Practice of Social Research*. 9th edition. Wadsworth Publishing Company.
- Bell, Daniel. 1959. „The rediscovery of alienation: Some notes along the quest for the historical Marx.“ *Journal of Philosophy* 56 (November): 933–952.
- Dean, Dwight G. 1960. „Alienation and political apathy.“ *Social Forces* 38 (March): 185–189.
- Dean, Dwight G. 1961. „Alienation: Its meaning and measurement.“ *American Sociological Review* 16 (5): 753–758.
- Flejšmanová, Kateřina, Lenka Platinová. 2004. *Neal-Seemanův index anomie a jeho aplikace v českém prostředí*. Nepublikovaná seminární práce. Brno: Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií. Katedra sociologie.
- Fowler, Floyd J., Jr. 1995. *Improving Survey Questions: Design and Evaluation*. London; Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- Groat, H. Theodore, Arthur G. Neal. 1967. „Social psychological correlates of urban fertility.“ *American Sociological Review* 32 (6): 945–959.
- Hendl, Jan 2004. *Přehled statistických metod zpracování dat: Analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.
- Hunt, Morton. 2000. *Dějiny psychologie*. Praha: Portál.
- Kline, Paul. 2000. *A Psychometrics Primer*. London, New York: Free Association Books.
- Kohn, Melvin L. 1976. „Occupational structure and alienation.“ *The American Journal of Sociology* 82 (1): 111–130.
- Matthews, Donald R. and James W. Prothro. 1966. *Negroes and the New Southern Politics*. New York: Harcourt, Brace and World.
- Miller, Alan S., Tomoko Mitamura. 2003. „Are surveys on trust trustworthy?“ *Social Psychology Quarterly* 66 (1): 62–70.
- Miller, Delbert Charles, Neil J. Salkind. 2002. *Handbook of Research Design and Social Measurement*. 6th edition. Thousand Oaks, CA; London; New Delhi: Sage Publications.
- Neal, Arthur G. 1959. *Stratification Concomitants of Powerlessness and Normlessness: A Study of Political and Economic Alienation*. Nepublikovaná disertační práce. Columbus, Ohio: The Ohio State University.

- Neal, Arthur G., H. Theodore Groat. 1974. „Social class correlates of stability and change in levels of alienation: A longitudinal study.“ *The Sociological Quarterly* 15 (Autumn 3): 548–558.
- Neal, Arthur G., William J. Ivoska, H. Theodore Groat. 1976. „Dimensions of family alienation in the marital dyad.“ *Sociometry* 39 (4): 396–405.
- Neal, Arthur G., Salomon Rettig. 1963. „Dimensions of alienation among manual and non-manual workers.“ *American Sociological Review* 28 (4): 599–608.
- Neal, Arthur G., Salomon Rettig. 1967. „On the multidimensionality of alienation.“ *American Sociological Review* 32 (1): 54–64.
- Neal, Arthur G., Melvin Seeman. 1964. „Organizations and powerlessness: A test of the mediation hypothesis.“ *American Sociological Review* 29 (2): 216–226.
- Nisbet, Robert A. 1953. *The Quest for Community*. New York: Oxford University Press.
- Nisbet, Robert A. (1966) 2002. *The Sociological Tradition*. 5th edition. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Rabušic, Ladislav, Petr Mareš. 1996. „Je česká společnost anomická?“ *Sociologický časopis* 32 (2): 175–187.
- Roberts, Bruce R. 1987. „A confirmatory factor-analytic model of alienation.“ *Social Psychology Quarterly* 50 (4): 346–51.
- Rotter, Julian B. 1966. „Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement.“ *Psychological Monographs* 80 (1, 609).
- Rotter, Julian B., Shephard Liverant, Melvin Seeman. 1962. „Internal versus external control of reinforcements: A major variable in behavior theory.“ Pp. 473–516 in Norman F. Washburne. *Decisions, Values and Groups*. Vol. 2. London: Pergamon Press.
- Řehák, Jan. 1998. „Kvalita dat I: Klasický model měření reliability a jeho praktický aplikační význam.“ *Sociologický časopis* 34 (1): 51–60.
- Řehák, Jan, Irena Bártová, Jana Hamanová. 1998. „Kvalita dat III: Empirické výsledky měření reliability pro vybrané míry a stupnice.“ *Sociologický časopis* 34 (3): 363–372.
- Seeman, Melvin. 1959. „On the meaning of alienation.“ *American Sociological Review* 24 (6): 783–791.
- Seeman, Melvin. 1967. „Powerlessness and knowledge: A comparative study of alienation and social learning.“ *Sociometry* 30 (2): 105–123.
- Seeman, Melvin. 1972. „Alienation and engagement.“ Pp. 467–527 in Angus Campbell, Philip E. Converse (eds.). *The Human Meaning of Social Change*. New York: Russell Sage.
- Seeman, Melvin. 1975. „Alienation studies.“ *Annual Review of Sociology* 1: 91–123.
- Seeman, Melvin. 1983. „Alienation motifs in contemporary theorizing: The hidden continuity of classic themes.“ *Social Psychology Quarterly* 46 (3): 171–184.
- Seeman, Melvin. 1991. „Alienation and anomie.“ Pp. 291–371 in John P. Robinson, Philip R. Shaver, Lawrence S. Wrightsman (eds.). *Measures of personality and social psychological attitudes*. San Diego: Academic Press. Measures of Social Psychological Attitudes Series. Vol. 1.
- Seeman, Melvin. 2001. „Alienation: Psychosociological tradition.“ Pp. 385–388 in Neil J. Smelser, Paul B. Baltes (eds.). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Vol. 1. Amsterdam: Elsevier.
- Seeman, Melvin, John W. Evans. 1962. „Alienation and learning in a hospital setting.“ *American Sociological Review* 27 (6): 772–782.

- Simmons, Jerry L. 1966. „Some intercorrelations among ‚alienation‘ measures.“ *Social Forces* 44 (March): 370–372.
- Srole, Leo. 1956. „Social integration and certain corollaries: An explanatory study.“ *American Sociological Review* 21 (6): 709–716.
- Tatarla, Jan, Adam Jaroš. 2004. *Cítí se Češi bezmocní? Aplikace Neal-Seemanovy škály v českém prostředí*. Nепublikovaná seminární práce. Brno: Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií. Katedra sociologie.
- Vaus, David de. 2002. *Analyzing Social Science Data*. London; Thousand Oaks, CA; New Delhi: Sage Publications.

Příloha

Nealův index bezmocnosti adjustovaný pro aplikaci v českém prostředí

Otázka: Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s jednotlivými následujícími výroky?

- I řadový občan může mít nějaký vliv na rozhodování vlády.
 Souhlasím   Spíše souhlasím   Spíše nesouhlasím   Nesouhlasím
- Budu-li pro to něco dělat, mohu se tím spolupodílet na dosažení světového míru.
 Souhlasím   Spíše souhlasím   Spíše nesouhlasím   Nesouhlasím
- Pro to, abychom zabránili růstu cen, toho můžeme udělat jen málo.
 Souhlasím   Spíše souhlasím   Spíše nesouhlasím   Nesouhlasím
- Diskuse občanů s jednotlivými politiky může nakonec vést ke zlepšování situace ve společnosti.
 Souhlasím   Spíše souhlasím   Spíše nesouhlasím   Nesouhlasím
- Člověk, který se zajímá o dění ve společnosti a sleduje jej, tím zvyšuje svoji šanci jej ovlivňovat.
 Souhlasím   Spíše souhlasím   Spíše nesouhlasím   Nesouhlasím
- Budeme-li se o to snažit, můžeme politickou korupci do určité míry omezit.
 Souhlasím   Spíše souhlasím   Spíše nesouhlasím   Nesouhlasím
- Cítím se bezmocný vůči tomu, co se dnes ve světě děje.
 Souhlasím   Spíše souhlasím   Spíše nesouhlasím   Nesouhlasím

